УДК 336.02

О.М. Кошик, ст. наук. співр., канд. екон. наук,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, м.Київ
Н.І. Легінькова, доц., канд. екон. наук,
Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету
І.В. Фабрика, асист.
Кіровоградський національний технічний університет

Нестабільність світових ринків та їх можливий вплив на стійкість державних фінансів України

У статті проаналізовані основні зовнішні ризики та загрози державним фінансам України, пов'язані з новим етапом розвитку фінансово – економічної кризи. Значна увага приділена ситуації, яка складається у основних зовнішньоторговельних відносинах України – Росії, ЄС, КНР. Дані рекомендації щодо пом'якшення негативного впливу зовнішніх чинників на сектор державних фінансів України.
світова фінансова криза, прогнози економічного розвитку, економічне зростання, рецесія, зовнішня торгівля.

Вступ. Ще наприкінці 2011 р. ООН погіршила прогноз зростання світової економіки. За розрахунками її експертів, глобальне економічне зростання в 2012 році становитиме 2,6% - на один процентний пункт менше, ніж передбачалося раніше. Якщо ситуація буде розвиватися за найбільш песимістичним сценарієм, цей показник може знизитися до 0,5%.

Оскільки Україна має «відкриту економіку», яка критично залежить від зовнішньої торгівлі, уповільнення зростання світової економіки неминуче вплине негативно на темпи її зростання і, відповідно, на стан державних фінансів країни.

Згідно з оцінкою Світового банку в червневій доповіді п.р. «Глобальні економічні перспективи», прогнозний показник підвищення світового ВВП на 2013 рік знижений до 3% з березневих 3,1%.

«Відновлення напруженості в європейських країнах з високим рівнем доходів звело нанівець позитивні результати, отримані в перші чотири місяці поточного року, коли відзначалося відновлення економічної активності як в країнах, що розвиваються, так і в розвинених країнах, а інвестори стали демонструвати більшу готовність йти на ризик. Починаючи з 1 травня ситуація на ринках стала втрачати стабільність», - відзначається в доповіді СБ.

Постановка задачі дослідження. Основною задачею дослідження є аналіз загрози фінансовій стабільності України з боку окремих країн та міждержавних об'єднань, та розробка заходів по мінімізації їх негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновідомим фактом є те, що неминучість глобальної світової фінансово – економічної кризи та її масштаби були досить точно передбачені відомим американським економістом Нуріелєм Рубіні. Його останні прогнози також досить песимістичні. Вони передбачають високу вірогідність дезінтеграції зони євро та поглиблення боргових проблем у Сполучених Штатах.

Цю точку зору поділяє й відомий у світі фінансист Джордж Сорос. Особливу увагу він приділяє тому, що при створенні зони євро були створені передумови для виникнення протиріч між досить централізованою грошово - кредитною політикою

© О.М.Кошик, Н.І.Легінькова, І.В.Фабрика, 2012

та відсутність достатньої координації в проведенні бюджетної політики в окремих країнах.

Одним з найбільших ризиків для світової економіки фахівці МВФ вважать запізнілі або недостатні політичні заходи з протидії кризі в Європі.

Ця оцінка співпадає з оцінкою агентства Moody's. Фахівці агентства стверджують, що відновлення світової економіки 2012-2013 років не відбудеться, а зростання глобального ВВП 2012 року буде слабшим, ніж у попередні два роки.

Згідно з висновками агентства, боргова криза єврозони як і раніше становить найбільший ризик для світової економіки.

У Moody's констатують, що ризики для глобальної економіки порівняно з початком 2012 року тільки посилилися. В основному ці ризики викликані чотирма причинами: більш глибоким, ніж очікується зараз, економічним спадом в зоні євро (наприклад, в результаті глибокого обмеження доступності кредитів); ризиком «жорсткої посадки» великих країн, що розвиваються, включаючи Китай, Індію та Бразилію; шоком раптового припинення пропозиції на нафтовому ринку з причини геополітичних подій; ризиком раптового і різкого посилення бюджетної політики в США 2013 року.

Для більшосты фахівців очевидним є борговий характер сучасної європейської кризи. На думку Поля де Грова, професора Лейденського університету (Нідерланди), експерта Центра європейських політичних досліджень, з початку фінансової кризи світову економіку все більше охоплює так звана дефляція боргу (debt deflation), механізм якої описав відомий англійський економіст І. Фішер [1].

Сутність дефляції боргу полягає в тому, що домогосподарства і підприємства, перевантажені надмірним боргом, змушені масово продавати активи, які внаслідок цього стрімко знецінюються. А це створює ще більші проблеми з платоспроможністю, провокує «ланцюгову реакцію» неплатежів.

Якщо поділяти цю точку зору, то можна зробити висновок, що антикризові заходи, які реалізуються як у ЄС, та і в США, лише провокують поглиблення боргової кризи.

В Україні проблеми світової кризи та її впливу на державні фінанси активно розробляються в Інституті економіки та прогнозування НАНУ академіком В.М.Геєцом, д.е.н. А.І.Даниленком, д.е.н. В.В.Зимовцем, д.е.н. Луніной І.О. та іншими фахівцями. Зокрема, ІЕП НАНУ приймав участь у спільному проекті з Інститутом народногосподарсько прогнозування РАН, в ході якого, зокрема, були здійсненні розрахунки можливого економічного ефекту від поглиблення співробітництва України та країн Митного союзу та ЄЕП.

Основні матеріали дослідження. Очевидно, що особливу загрозу для фінансового стану України становить саме негативний розвиток країн ЄС і, перш за все, зони євро. Оскільки на ЄС припадає 29% українського експорту, скорочення виробництва в ньому буде мати вкрай негативні наслідки для української економіки. Зокрема, воно негативно вплине на зовнішньоторговельний баланс України, що збільшить ризики зростання бюджетного дефіциту.

Дані за І та ІІ квартали 2012 р. в цілому свідчать, що ситуація в зоні євро розвивається в цілому по негативному сценарію.

В останній час фіксується стагнація та рецесія в країнах ЄС та зони з євро. Дані Статистичного управління ЄС свідчать, що обсяг ВВП 17 держав єврозони не змінився в першому кварталі 2012 р. як в порівнянні з попередніми трьома місяцями, так і відносно січня-березня 2011 р.

Згідно з експертними оцінками, у другому кварталі ситуація погіршилася, ВВП єврозони скоротився на 0,3%.

Прогнози динаміки її економіки негативні. Єврокомісія прогнозує, що ВВП регіону за рік скоротиться на 0,3% після підвищення на 1,4% в 2011 р. За оцінками аналітиків ЄЦБ, опублікованим на початку вересня п.р., ВВП єврозони в 2012 році впаде на 0,2-0,6 відсотка.

Прогнози зростання зони євро на 2013 рік передбачають відновлення її зростання. Так, фахівці МВФ прогнозують, що у 2013 році зростання ВВП регіону складе 0,7%

замість очікуваного раніше підвищення на 0,9%. Єврокомісія підвищила на 2013 р. прогноз зростання показника на 0,5 п.п. - до 1%. Рецесія в 2012 р. прогнозується у всіх країнах PIIGS (Португалія, Італія, Ірландія, Греція, Іспанія), за винятком Ірландії, якій вдасться утримати зростання на 0,5%.

Очікується, що ВВП Італії в 2012 р. знизиться на 1,4% (раніше Єврокомісія прогнозувала спад на 1,3%), Іспанії - на 1,8% (раніше - на 1,0%). Економіка Греції, яка скорочується п'ятий рік поспіль, скоротиться ще на 4,7% (раніше Єврокомісія прогнозувала спад на 4,4%), а Португалії - на 3,3%.

Прогноз Єврокомісії щодо ВВП країн PIIGS в 2013 р.: економіка Португалії виросте на 0,3%, Іспанії - скоротиться на 0,3%, Італії - зросте на 0,4%, Греції - покаже нульову динаміку, Ірландії - зросте на 1,9%. Значний негативний вплив на сектор державних фінансів України може спричинити погіршення економічної ситуації в Італії, яка є важливім ринком для збуту української сталі.

За підсумками 2 другого кварталу п.р. третій третій за обсягом ВВП єврозони втратив 2,6% у річному обчисленні, що на 0,8% більше, ніж за попередній квартал. Це стало найгіршим показником найгіршим показником від 2009 р. Така тенденція не дає підстав вважати, що у 2013 р. економіка Італії відновить своє зростання, як це прогнозує Єврокомісія. Тим більше, що її падіння супроводжується суттєвим скороченням інвестицій.

Проте найбільший інтерес викликають прогнози щодо країн – «локомотивів» економіки ЄС та зони євро.

Згідно з ними, ВВП Німеччини і Франції - найбільших економік єврозони - в 2012 р. збільшиться на 0,7% і 0,5% (обидві оцінки підвищені на 0,1 процентного пункту порівняно з попереднім прогнозом). Прогноз по зростанню ВВП Великобританії, що не входить у зону євро, знижений з 0,6% до 0,5%. ВВП Німеччини і Франції - найбільших економік єврозони - в 2012 р. збільшиться на 0,7% і 0,5% (обидві оцінки підвищені на 0,1 процентного пункту порівняно з попереднім прогнозом). Прогноз по зростанню ВВП Великобританії, що не входить у зону євро, знижений з 0,6% до 0,5%.

У 2013 р. ЄК очікує, що збільшення ВВП Німеччини, Франції і Великобританії складе 1,7%, 1,3% і 1,7% відповідно. Уже зараз, невдовзі після розробки прогнозу Єврокомісії як на 2012, так ш на 2013 рік., можна зробити висновок, що він занадто оптимістичний.

Так, президент Франції Франсуа Олланд на початку вересня поточного року визнав, що збільшення ВВП на 1,3% в наступному році неможливе. Він також заявив, що уряд зараз працює над зниженням прогнозу зростання ВВП в 2013 році до 0,8%.

ВВП Німеччини зріс у другому кварталі 2012 року 0,3% в порівнянні з попереднім кварталом, коли підвищення становило 0,5%. При цьому річні темпи зростання сповільнилися більше прогнозних очікувань - до 0,5% з 1,7% в січні-березні. Аналітики очикували приріст на 0,9%.

«Економіка Німеччини дуже сильно залежить від експорту. Коли справи йдуть добре, експорт - її сильна сторона, коли ситуація погіршується, експорт стає її ахіллесовою п'ятою. Нам пощастить, якщо до кінця року ми будемо спостерігати хоча б нульове зростання»- заявив економіст Daiwa Markets International Тобіас Блаттнер.

Більш значне, ніж очікувалося, сповільнення економічного зростання країн ЄС загрожує Україні значними скороченням валютних надходжень від експорту, що негативне вплине на стан її торгівельного та платіжного балансів, що, в свою чергу, призведе до зростання бюджетного дефіциту.

Економічна рецесія та цілком можливий економічний спад в ЄС та зоні євро у 2013 році неминуче призведе до значного збільшення безробіття в них, яке вже зараз сягнуло критичних розмірів.

У липні п.р. кількість безробітних перевищила 18 млн людей. Рівень безробіття не змінився з червневих 11,3%, однак роботу шукали на майже 90 тис. більше жителів зони

євро. Безробіття сягнуло рекордного максимуму з початку відстеження цього показника у 1995 році, інформує Євростат. За експертними оцінками, воно було також рекордним з моменту введення євро у 1999 році.

Очевидно, що рекордне погіршення ситуації з безробіттям в зоні Євро змусить уряди її країн вдаватися до жорстких заходів по обмеженню трудової міграції в них, в тому числі легальної. Це може призвести до повернення в Україну декількох сотень «гастарбайтерів». На фінансовому стані України такий сценарій може позначитися двояко.

По-перше, значно скоротяться перекази ВКВ від трудових мігрантів, що негативно вплине на платіжний баланс України.

По-друге, зростуть державні витрати на допомогу безробітним, оплаті лікарняних та інших соціальних виплатах, що зменшить надходження до державних та місцевих бюджетів.

Для України ситуація значно погіршується тією обставиною, що основна частина трудових мігрантів працює в країнах південної Європи, які відносяться до найбільш проблемних країн ЄС та зони Євро, де фіксуються рекордні рівні безробіття.

В останні місяці загострилися протиріччя між керівництвом провідних держав ЄС, від яких у вирішальній мірі залежить подолання європейською економікою сучасної кризи – Францією та Німеччиною. Саме питання європейської боргової кризи були в центрі уваги зустрічі лідерів «Групи восьми 19 травня 2012 р.» в Кемп-Девіді, на якій не було вироблено узгодженої стратегії дій у зв'язку із розбіжностями щодо стратегії виходу із кризи між європейськими лідерами – Францією та Німеччиною. Фактично їх лідери запропонували протилежні, абсолютно несумісні підходи до подолання наслідків кризи: Франція – стимулювання економічного зростання, нарощування виробництва, Німеччина – продовження політики жорстких бюджетних обмежень, жорсткої економіки. Наявність таких суперечностей між двома провідними країнами ЄС значно збільшує вірогідність розпаду єврозони.

В останній час протиріччя між окремими країнами та групами країн Єврозони та ЄС лише посилюються.

Так, Великобританія та Чехія відмовилися підписати, на відміну від всіх інших країн ЄС, так званий «бюджетний пакт», який значно обмежує можливості окремих країн у проведенні самостійної фінансової політики (включно з застосуванням економічних санкцій проти порушників пакту).

Постійно розширюється коло «проблемних» країн, які можуть вийти з зони євро. Якщо раніше такий сценарій погрожував лише Греції, то тепер серед «претендентів» - Іспанія та Італія. Як визнається в ЄС,

Можлива дезінтеграція Єврозони може призвести до ще більш значного економічного падіння країн, які входять до неї, та обмежить можливості українського експорту в них.

Ще одною серйозною зовнішньою загрозою для сектору державних фінансів України є погіршення економічної ситуації в Китаї

У 2011 р. товарообіг України з Китаєм сягнув $8,5 млрд.

Торгівля з Китаєм вже зараз створює досить сер'йзні загрози фінансовій безпеці сектору державних фінансів України. На це, зокрема, звертає увагу В.Мельничук.

«Скажімо, якщо до 2000-го року експорт з України був у п'ять разів більший, ніж з Китаю в Україну, то сьогодні ситуація зовсім інша. Експорт Китаю в Україну утричі більший, ніж з України в Китай. До того ж, 76% нашого експорту – руда. Ми стаємо сировинним придатком та ринком збуту промпродукції для Китаю», – наголосив він.

В.Мельничук нагадав, що у 2005-2011 рр. в Україні було продано китайських товарів на загальну суму $28 млрд. (і це без контрабанди), водночас українські підприємства експортували в КНР товарів лише на $7 млрд.

Проте слід визнати, що у 2008 – 2009 рр. великий попит Китаю на українські руди,

продукцію чорної металургії та, якоюсь мірою, хімічної промисловості відіграв значну роль у підтримці української економіки взагалі та, зокрема, сектора державних фінансів, які знаходилися у глибокій кризі.

Зараз економічна ситуація в Китаї погіршується, що дало підставу говорити про її «жорстку посадку». ВВП КНР у другому кварталі 2012 року виріс на 7,6%.

Представник ЦБ Китаю Сунь Гоцин заявив 21 липня, що темпи зростання ВВП КНР у третьому кварталі можуть сповільнитися до 7,4%. Згідно із прогнозом МВФ, економіка Китаю виросте на 8% в 2012 році, хоча в квітні прогнозувалося зростання на 8,2%, а в 2013 році темпи підйому прискоряться до 8,5%. Попередній прогноз на 2013 рік передбачав підвищення ВВП на 8,8%.

Ці показники, на перший погляд, не такі вже значні. Але, якщо брати до уваги колосальні обсяги китайської економіки, мова йде про досить значне скорочення ВВП.

Крім того, прогнози МВФ традиційно розробляються з великим запізненням, і часто – густо не враховують зміни поточних тенденцій. У самій КНР, з урахуванням погіршення ситуації в останній час, ситуацію оцінюють більш песимістично.

Так, китайський уряд прогнозує зростання ВВП за підсумками 2012 р.лише на рівні 7,5%, що значно гірше прогнозу МВФ.

Для України основні ризики у взаємовідносинах з Китаєм пов'язані зі значним скороченням зовнішньої торгівлі цієї країни. За підсумками серпня п.р., експорт КНР зріс лише на 2,7% проти прогнозу у 3%. Показники імпорту впали на 2,6%, всупереч прогнозу у 3,5% зростання.

Тобто, Україна більш не може розраховувати на стабілізуючий вплив на стан своєї економіки та державних фінансів від збільшення експорту своєї руди та металургійної продукції до КНР.

Більш того, в останні місяці Китай виступив в якості потужного конкурента України на традиційному ринку збуту її металургійної продукції – у країнах Близького Сходу. На фоні різкого зменшення попиту на продукцію китайської металургії на внутрішньому ринку, активізувалися політика нарощування її експорту на зовнішньому ринку. В результаті цього

Досить стабільною виглядає ситуація в Росії (основному зовнішньоторговельному партерові України, обсяг торгівлі з яким значно перевищує сукупну торгівлю з країнами ЄС) та інших країн Митного союзу.

Країни Митного союзу (Росія, Білорусь, Казахстан) є для України ключовими торгово-економічними партнерами. За 2011 р. товарооборот між ними зріс в 1,5 рази і склав більше $60 млрд. Тобто, сягнув 40% всієї зовнішньої торгівлі України.

Незважаючи на те, що ця цифра значною мірою пов'язана з завеликою ціною російського газу, що імпортується в Україну, ринок країн Митного союзу, понад усе, Росії, є найважливішими ринком для експорту продукції українського машинобудування, іншої високотехнологічної та наукоємної продукції, продуктів українського агропромислового сектора.

Щодо російської економіки у 2012 – 2014 рр. фіксується деяке незначне погіршення прогнозних оцінок. Так, МВФ у липні поточного року залишив без зміни свій квітневий прогноз щодо зростання економіки Росії в 2012 році на позначці 4% і знизив очікування на 2013 рік - до 3,9% з 4%, свідчать дані оновленої щорічної доповіді фонду «Перспективи розвитку світової економіки «(World Economic Outlook).

Крім того, фонд погіршив прогноз щодо стану бюджету РФ на 2012 і 2013 роки - до профіциту 0,1% ВВП та дефіциту 0,7% ВВП відповідно. У квітні фонд прогнозував профіцит бюджету РФ в 2012 році на рівні 0,6%.

При цьому характерно, що прогнози МВФ щодо темпів зростання російської економіки вище офіційних прогнозів Мінекономрозвитку РФ. На початку квітня відомство знизило свої очікування до 3,4% з 3,7%.

Але вже в серпні п.р. Мінекономрозвитку підвищило прогноз темпів зростання

ВВП на 2012 р. з 3,4% до 3,5%. Прогнозується, що до 2013 р. зростання ВВП РФ складе 3,7% (раніше очікувалося 3,8%), в 2014 р. - 4,3% (4,4%), у 2015 р. - 4,5% (4,7%).

Основні ризики і загрози фінансовій безпеці сектора державних фінансів України в 2013-2014 рр. у торгівлі з Росією та іншими країнами Митного союзу пов'язані з невирішеністю питання завеликої ціни російського газу для України, а також з чисельними торгівельними «війнами» які спричиняють вкрай негативний вплив на зовнішньоторговельний баланс України та її макрофінансові показники.

Так, за даними Держкомстату, тільки за І півріччя п.р. до Росії було відвантажено сиру на 7,7 тис. тонн менше, ніж в аналогічному періоді минулого року, що призвело до втрат у розмірі $46,8 млн.

Навряд чи ратифікація та вступ в дію угоди про створення Зони вільної торгівлі в рамках СНД за участю України суттєво зменшить існуючи зовнішньоторгівельні протиріччя.

Про це свідчить, зокрема, запровадження Росією ліцензійного збору на імпорт автомобілів, що може вкрай негативно вплинути на розвиток української автомобільної галузі, 40% експорту якої припадає саме на Росію. Аналогічні заходи української сторони великої шкоди російській автомобільній галузі не завдадуть, оскільки на Україну припадає лише 1% експорту російського автопрому.

Суперечності у зовнішній торгівли між країнами Митного союзу та Україною можуть бути зняті лише при умові повноцінного членства України в МС та інших інтеграційних проектах на пострадянському просторі.

Економічна доцільність такого членства обґрунтована, зокрема, в дослідженнях фахівців провідних економічних інститутів НАН України – ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» та Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України.

Висновки та рекомендації. Основну загрозу для фінансового стану України становить поглиблення кризи вкраїн ЄС і, перш за все, зони євро.

Для пом'якшення негативного впливу зовнішніх чинників на сектор державних фінансів України в 2013-2014 рр. пропонується наступне.

1. Переорієнтація економічної політики, перш за все, на розвиток внутрішнього ринку. Для цього доцільно:

- активізувати використання всіх заходів захисту внутрішнього ринку, які не суперечать умовам членства України у СОТ;
- переглянути невигідні умови членства України у СОТ, які призвели до того, що внутрішній український ринок має набагато нижчий ступінь митного захисту, ніж основні зовнішньоторговельні контрагенти. Відповідний механізм у СОТ передбачений, Уряд України заявляв про намір його використання. Проте практична робота в цьому напрямку так і не була розпочата;
- НБУ доцільно проводити політику повільної плавної девальвації гривні з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку. Основні зовнішньоторговельні контрагенти України вже девальвували свої валюти, що, зокрема, значно збільшило можливості їх експансії на внутрішній український ринок;
- у повному обсязі відновити умови діяльності вільних економічних зон, які діяли до 2005 р., коли їх функціонування фактично було згорнуте без достатнього економічного обґрунтування та з порушенням правових норм, в тому числі міжнародних;
- з метою відродження вітчизняної промисловості, запровадити активну промислову політику, яка повинна здійснюватися знову створеним Міністерством промислової політики.
- ліквідація Мінпромполітики мотивувалася тим, що в країні залишилася досить невелика кількість промислових підприємств державної форми власності. Проте промислова політика в класичному значенні цього терміну не має відношення до форми

власності, вона повинна стосуватися як державних, так і недержавних підприємств;

- прискорити запровадження механізмів державно – приватного партнерства.

2. З урахуванням вкрай негативних тенденцій в зоні Євро, НБУ доцільно проводити політику максимального зменшення питомої ваги євро у золотовалютних резервах країни .

3. Криза ЄС та зони євро вимагає активізації торгівлі та взагалі економічних відносин з країнами СНД та, зокрема, з основним зовнішньоторговельним партнером України – Росією.

4. В умовах поглиблення кризи ЄС та зони Євро доцільно розглянути питання про доцільність продовження політики форсованого створення зони вільної торгівлі України та ЄС.

Зацікавленість країн ЄС до експансії на внутрішній ринок України зрозуміла. Адже він навіть після значного падіння внаслідок кризи 2008 – 2009 рр. посідає за ємністю 39 місце у світі.

В той же час, Україна не може розраховувати на значне збільшення свого експорту в країни ЄС внаслідок низької конкурентоспроможності її економіки та відсутності будь – яких перспектив для продажу в ЄС своєї високотехнологічної та наукоємної продукції з високим рівнем доданої вартості.

Реалізація цих заходів дозволить значно зменшити залежність економіки та, зокрема, сектора державних фінансів України від руйнівних зовнішніх чинників, особливо пов'язаних з поглибленням системної кризи у ЄС та зоні євро.

Список літератури

1. Горбач Д. Как государство богатеет//Бизнес. – 2009.- № 17. – С.44 – 46.

А.Кошик, Н.Легинькова, И.Фабрика

Нестабильность мировых рынков и их возможное влияние на устойчивость государственных финансов Украины

В статье проанализированы основные внешние риски и угрозы государственным финансам Украине, связанные с новым этапом развития финансово - экономического кризиса. Значительное внимание уделено ситуации, сложившейся в основных внешнеторговых отношениях Украины - России, ЕС, КНР. Данные рекомендации по смягчению негативного влияния внешних факторов на сектор государственных финансов Украины.

A.Kochik, N. Leginkova, I.Fabrika

Instability of world markets and their effect on the sustainability of public finances in Ukraine

The article analyzes the principal external risks and threats to Ukraine's public finances related to a new stage of development of financial - economic crisis. Much attention is paid to the situation emerging in major trade relations between Ukraine and Russia, the EU, China. We have recommendations for mitigating the negative influence of external factors on the sector of public finance in Ukraine.

Одержано 04.10.12